

RŮST, STABILITA A KONVERGENCE ČESKÉ EKONOMIKY V LETECH 2001–2008

Vojtěch Spěváček, Ružena Vintrová, CES Vysoké školy ekonomie
a managementu*

Úvod

Stat' analyzuje ekonomickou výkonnost a makroekonomickou stabilitu české ekonomiky v letech 2001–2008. Na straně nabídky je hodnocen ekonomický růst v mezinárodním kontextu a s využitím alternativních ukazatelů. Dále je kvantifikován příspěvek základních sektorů k růstu HDP a podle metody růstového účetnictví identifikován význam práce, kapitálu a souhrnné produktivity faktorů. Na poptávkové straně ekonomiky, která je v kratším časovém horizontu určující pro ekonomický růst, je zvláštní pozornost věnována příspěvku základních komponent poptávky k růstu HDP. Hodnocení makroekonomické stability je založeno na vztahu domácí nabídky a poptávky a na vztahu národních úspor a domácích investic, který se odráží ve vnější ekonomické rovnováze. Analýza reálné konvergence sleduje vývoj mezinárodní ekonomické pozice České republiky a zkoumá jednotlivé faktory konvergence a alternativní ukazatele, charakterizující přibližování k vyspělým zemím. Analýza nominální konvergence se zabývá vzájemnou závislostí ekonomické a cenové úrovně i důsledky kurzových výkyvů a inflačních diferencíálů na nákladovou konkurenceschopnost a přibližování reálné mzdové úrovně k vyspělým zemím. Mění se výhody a nevýhody společné měny v podmínkách recese se posuzují v souvislosti s oddálením přijetí eura.

1. Růstová výkonnost české ekonomiky

1.1 Vývoj hrubého domácího produktu

Vývoj české ekonomiky po její stagnaci v letech 1997–1999 nabral v letech 2001–2008 na růstové dynamice i makroekonomické stabilitě. **Růst HDP** dosáhl roční průměr 4,3 %, což je více než dvakrát rychlejší růst oproti EU-27 a po Slovensku jde o nejvyšší dynamiku ve skupině středoevropských nových členských zemí (viz tabulka 1). K výraznému zrychlení ekonomického růstu došlo v letech 2005–2007 (ročně 6,4 %). Světová finanční a hospodářská krize zasáhla i Českou republiku a na přelomu roku 2008 a 2009 se ekonomika propadla do nejhlubší recese v její novodobé historii.

* Stat' vznikla s podporou grantu MŠMT Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky 1M0524.

Tabulka 1

Reálný růst HDP (roční tempa v %)

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko	EU-27
2001	2,5	4,1	1,2	3,5	2,8	2,0
2002	1,9	4,4	1,4	4,6	4,0	1,2
2003	3,6	4,3	3,9	4,8	2,8	1,3
2004	4,5	4,9	5,3	5,0	4,3	2,5
2005	6,3	3,5	3,6	6,7	4,5	2,0
2006	6,8	4,0	6,2	8,5	5,8	3,2
2007	6,1	1,0	6,8	10,6	6,8	2,9
2008	2,5	0,6	5,0	6,2	3,5	0,8
2001-2008	4,3	3,3	4,2	6,2	4,3	2,0

Zdroj: Eurostat, National Accounts (prosinec 2009).

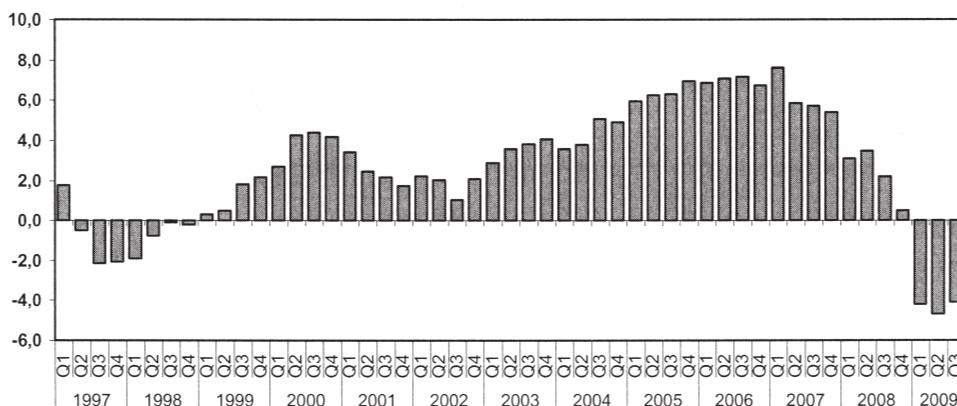
Období 2005–2007 patří zatím k ekonomicky nejprůběžnějším v historii České republiky. Hospodářský růst dosahoval průměrně ročně 6,4 % a proti předchozím letům se nejen silně zrychlil, ale stal se i zdravější z hlediska faktorů strany nabídky i poptávky. Na rozdíl od většiny nových členských zemí přitom nebylo zrychlení růstu v ČR provázeno zhoršující se makroekonomickou rovnováhou. Oproti předcházejícím třem letům obchodní bilance přešla do přebytku, snížil se deficit běžného účtu platební bilance i schodek veřejných financí a výrazně se zlepšila situace na trhu práce.

Vývoj v roce 2008 a 2009 přinesl postupně stále větší zhoršování podmínek hospodářského vývoje. Vyspělé země se ve druhé polovině roku 2008 dostaly do recese a útlum ekonomické aktivity byl velmi silný v zemích eurozóny, na jejichž poptávce je závislý český vývoz (to se týká zejména Německa). Zhoršily se i domácí podmínky (finanční systém se sice nedostal do krize, ale vzrostla nedůvěra a poskytování úvěrů domácnostem a podnikům se přibrzdilo, došlo ke zhoršeným očekáváním spotřebitelů, výrobců i investorů a ekonomika byla zasažena silným vnějším poptávkovým šokem). Pozitivním jevem bylo to, že prudký vzestup světových cen ropy a potravin v první polovině roku 2008 přešel do opačného extrému a spolu s poklesem poptávky postupně snižoval míru inflace.

Na konci roku 2008 se výrazně snížila tempa ekonomického růstu a vývoj ve čtvrtém čtvrtletí roku 2008 a v prvním čtvrtletí 2009 ukázal výraznou změnu tendencí vývoje (prudký pokles průmyslové produkce, vývozu a investic a s tím spojené snížení reálného HDP). Údaje o růstu HDP za celý rok 2008 (2,5 % podle ročních národních účtů), což je výrazně nižší tempo růstu proti předchozím letům, neukazují prudké zlomy, které nastaly v české ekonomice. Rychlost změn proto vyžaduje věnovat větší pozornost čtvrtletním a měsíčním údajům.

Graf 1

Růst HDP v ČR podle čtvrtletí (v %), stálé ceny předchozího roku

Zdroj: ČSÚ, čtvrtletní národní účty (prosinec 2009).

Ve **čtvrtletním časovém členění** došlo k mimořádně vysokému tempu růstu v letech 2005–2006, kdy se po celých 8 čtvrtletí růst HDP pohyboval nad 6 %. V průběhu roku 2008 se **meziroční** růstová dynamika značně zpomaluje až na 0,5 % ve čtvrtém čtvrtletí. Ve třech čtvrtletích 2009 se HDP meziročně podle předběžných údajů ČSÚ propadl o 4,3 % (viz obrázek 1). **Mezičtvrtletní** údaje zaznamenávají praktickou stagnaci reálného HDP v prvních třech čtvrtletích roku 2008 a pokles o 0,7 % v posledním čtvrtletí roku, což spolu s poklesem HDP o 4,4 % na začátku roku 2009 ukazuje, že se česká ekonomika dostala do recese.¹ Nicméně ve druhém a třetím čtvrtletí 2009 podle předběžných údajů ČSÚ vzrostl HDP o 0,2 a 0,8 %, což signalizuje pozitivní změnu trendu a počátek stabilizace české ekonomiky. Přetrvávají však značná rizika budoucího vývoje, jako je závislost na vývoji světové ekonomiky a zahraniční poptávce, slabost finančního systému, nadměrné schodky veřejných financí, vysoká míra nezaměstnanosti a silný propad investiční aktivity. To naznačuje, že oživení bude slabé a nedá se vyloučit ani krátkodobý pokles produkce.

V mezinárodním srovnání se česká ekonomika růstovou dynamikou 4,3 % ročně v letech 2001–2008 dostala na osmé místo v žebříčku zemí EU-27. Značný předstih ekonomického růstu ČR před EU-27 se projevil v urychlení reálné konvergence.

Prognózy vývoje české ekonomiky na rok 2009 se stávají velmi obtížné. Všechny dosavadní předpovědi se ukázaly nepřesné a značně optimistické. Jarní a podzimní prognózy mezinárodních organizací a Ministerstva financí z roku 2008 dokonce předpokládaly zrychlení ekonomického růstu v roce 2009 proti roku 2008 (viz tabulka 2).

¹ Za recesi se pokládá mezičtvrtletní pokles HDP nejméně ve dvou po sobě následujících čtvrtletích. Z tohoto hlediska je důležitý mezičtvrtletní pokles ve 4. čtvrtletí 2008 a prvním čtvrtletí 2009. Přednost dávána mezičtvrtletním údajům vychází z toho, že indexy růstu HDP proti stejnému období předcházejícího roku zaznamenávají důležité změny ve vývoji ekonomiky s určitým zpožděním, zatímco mezičtvrtletní údaje zaznamenávají změnu trendu dříve. To v případě zlomů ve vývoji ekonomiky hraje důležitou roli.

Prognózy z jara 2009 byly podstatně pesimističtější a vyhlídky pro rok 2009 se silně zhoršily. Hlavním důvodem byl počátek recese ve vyspělých zemích a s ní spojený pokles zahraniční poptávky, která negativně ovlivnila české vývozy a příliv přímých zahraničních investic, dále pak pokračující problémy finančního sektoru a zhoršená očekávání, která vedla k silnému útlumu investiční aktivity. Kvantifikace rychle se měnících podmínek je však obtížná a předpovědi z podzimu 2009 naznačují pokles HDP v roce 2009 pohybující se mezi 4–5 %.

Tabulka 2

Prognózy reálného růstu HDP České republiky pro rok 2009 (v %)

	Jaro 2008	Říjen 2008	Duben 2009	Podzim 2009
MMF	4,6	3,4	-3,4	-4,3
ECFIN	5,0	3,6	-2,7	-4,8
MF	5,1	3,7	-2,3	-5,0
ČNB	4,0	2,9	-2,4	-3,8

Zdroj: MMF (World Economic Outlook), ECFIN (Economic Forecast), MF (Makroekonomická predikce), ČNB (Zprávy o inflaci).

1.2 Alternativní ukazatelé ekonomické výkonnosti

Vedle tradičního ukazatele ekonomické výkonnosti, kterým je HDP (resp. HDP na obyvatele), je pro úplnější a objektivnější obraz o vývoji ekonomiky žádoucí analyzovat i vývoj dalších ukazatelů ze systému národních účtů. V případě malé otevřené ekonomiky nabývá na významu čistý odliv prvotních důchodů do zahraničí a ztráty či přínosy plynoucí ze změn směnných relací v zahraničním obchodě. Význam těchto procesů spojených především s přílivem přímých zahraničních investic a přeshraničním pohybem pracovních sil vyjadřují ukazatele **hrubého národního důchodu** (HND) a **reálného hrubého domácího důchodu** (RHDD).

Hrubý národní důchod zohledňuje procesy přesunu prvotních důchodů z práce a kapitálu mezi národní ekonomikou a světem a rovná se hrubému domácímu produktu zmenšenému o odliv prvotních důchodů do zahraničí a zvětšenému o jejich příliv ze zahraničí. V České republice v důsledku čistého odlivu prvotních důchodů do zahraničí ve formě mezd, repatriovaných a reinvestovaných zisků a úroků byl v posledních pěti letech HND v průměru o téměř 6 % nižší než HDP. V roce 2008 podle předběžných údajů čistý odliv prvotních důchodů dosáhl 7,1 % HDP (viz tabulka 3).

Tabulka 3
HDP a HND v ČR (v mld. Kč, běžné ceny)

	HDP	Saldo prvotních důchodů	HND	HND v % HDP
2001	2352,2	-79,0	2273,2	96,6
2002	2464,4	-112,3	2352,1	95,4
2003	2577,1	-111,0	2466,1	95,7
2004	2814,8	-154,6	2660,1	94,5
2005	2983,9	-133,9	2849,9	95,5
2006	3222,4	-160,0	3062,3	95,0
2007	3535,5	-247,3	3288,2	93,0
2008	3689,0	-263,0	3426,0	92,9

Zdroj: ČSÚ, roční národní účty (říjen 2009).

Česká republika spolu s Maďarskem patřila po Irsku a Lucembursku k zemím s největším odlivem prvotních důchodů (viz tabulka 4).

Tabulka 4
Hrubý národní důchod v % HDP

	2004	2005	2006	2007	2008	Rozdíl
EU-15	100,3	100,2	100,4	100,3	99,9	0,2
ČR	94,5	95,5	95,0	93,0	92,9	-5,8
Maďarsko	94,9	94,5	94,2	92,9	93,3	-6,0
Polsko	97,2	98,1	97,5	96,4	97,7	-2,6
Slovensko	96,0	97,2	96,9	97,4	97,3	-3,0
Slovinsko	98,8	99,2	98,8	97,9	97,7	-1,5
Irsko	85,6	85,8	87,0	85,6	85,8	-14,0
Lucembursko	87,4	85,9	76,2	79,2	75,5	-19,2

Poznámka: Rozdíl = HND - HDP (roční průměr v letech 2004–2008, v p.b.).

Zdroj: Eurostat, National Accounts (prosinec 2009).

Růst HND ve stálých cenách byl v zemích se značným a rostoucím odlivem prvotních důchodů podstatně nižší než růst HDP. Pomalejší růst HND se negativně projevil v růstu národního disponibilního důchodu, který podmiňuje růst konečné spotřeby a vytváření úspor, z nichž se hradí investice. Ve skupině středoevropských zemí za období 2006–2008 byl průměrný roční reálný růst HND nižší než růst HDP ve všech zemích kromě Slovenska. Největší rozdíl téměř 1 procentního bodu zaznamenala Česká republika (viz tabulka 5).

Tabulka 5

Reálný růst HDP a HND v letech 2006–2008 (průměrný roční růst v %)

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko	Slovinsko
HDP	5,1	1,9	5,9	8,4	5,4
HND	4,2	1,4	5,7	8,6	4,8
Rozdíl v p.b.	-0,9	-0,5	-0,2	0,2	-0,6

Poznámka: Pro převod prvotních důchodů do stálých cen byly použity deflátoři HDP.

Zdroj: ECFIN (2009 b).

Reálný hrubý domácí důchod rezidentů (RHDD)² je ovlivněn nejen objemem výroby měřeným HDP ve srovnatelných cenách, ale také poměrem, za který se obchoduje při vývozu a dovozu ve vztahu k nerezidentům, tj. **směnnými relacemi**.³ Dlouhodobě převažovaly v ČR přínosy z obchodu. V letech 2001–2008 rostl RHDD průměrně ročně o 0,2 procentního bodu rychleji než HDP (viz tabulka 6). Krátkodobé výkyvy byly způsobeny především vnějšími šoky spojenými s prudkým pohybem cen ropy a dalších surovin.⁴

Tabulka 6

Růst HDP a reálného hrubého domácího důchodu v ČR v letech 2001–2008 (v %, stálé ceny předchozího roku)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2001–2008
HDP	2,5	1,9	3,6	4,5	6,3	6,8	6,1	2,5	4,3
RHDD	4,1	4,1	3,9	4,7	5,0	5,8	7,1	1,2	4,5
Rozdíl mezi RHDD a HDP¹⁾	1,6	2,2	0,3	0,2	-1,3	-1,0	1,0	-1,3	0,2

Poznámka: ¹⁾ V procentních bodech.

Zdroj: ČSÚ, roční národní účty (říjen 2009).

Trend příznivého vývoje směnných relací, který až do roku 2004 převažoval a přilepšoval tak české ekonomice, se od roku 2005 mění. V letech 2005, 2006 a 2008 došlo ke značným ztrátám a v roce 2008 reálný hrubý domácí důchod vzrostl pouze o 1,2 % proti 2,5 % růstu HDP. Vývoj ve třech čtvrtletích roku 2009 naproti tomu naznačuje pozitivní vliv změn směnných relací a nižší propad RHDD oproti HDP.

- RHDD se vypočte tak, že k HDP ve stálých cenách jsou připočteny či od něho odečteny tzv. přínosy nebo ztráty ze zahraničního obchodu. Změny směnných relací ovlivňují nejen vývoj ukazatele reálného domácího důchodu, ale i saldo zahraničního obchodu a makroekonomickou rovnováhu.
- Při zlepšování cenových relací je třeba méně vývozu na zaplacení daného objemu dovozu. Při dané úrovni domácí výroby se proto mohou přesunout výrobky a služby z vývozu do spotřeby nebo do tvorby kapitálu. Naopak při zhoršování směnných relací může HDP rychle růst, avšak spotřeba a investice mají zpravidla nižší dynamiku, neboť část produktu se ztrácí v zahraničním obchodě.
- Nejvýraznější byl příznivý dopad směnných relací v letech 2001 (37 mld. Kč), 2002 (51,2 mld. Kč) a 2007 (32,1 mld. Kč) a negativní dopad v letech 2005 (-36,7 mld. Kč), 2006 (-29,6 mld. Kč) a 2008 (-45,6 mld. Kč).

Ukazatele reálného důchodu zahrnují kromě reálného hrubého domácího důchodu i ukazatele **reálného hrubého národního důchodu (RHND)** a **reálného hrubého disponibilního důchodu**. Tyto ukazatele berou v úvahu nejen přínosy či ztráty ze změn směnných relací, ale i vliv prvotního a druhotného rozdělení důchodu mezi národní ekonomikou a světem (u národního důchodu je to saldo prvotních důchodů se zahraničím a u disponibilního důchodu saldo běžných transferů se světem). V případě české ekonomiky byl v období 2001–2008 pozitivní vliv směnných relací více než kompenzován negativním vlivem odlivu prvotních důchodů do zahraničí. Reálný hrubý národní důchod rostl v tomto období pomaleji než hrubý domácí produkt (průměrný roční růst 3,8 % proti 4,3 %). V roce 2008 na vývoj české ekonomiky negativně působilo zhoršení směnných relací i rostoucí odliv prvotních důchodů do zahraničí. V důsledku toho reálný hrubý národní důchod vzrostl pouze o 1,1 %.⁵

1.3 Strukturální změny

Růstovou výkonnost národní ekonomiky ovlivňují odvětvově specifické faktory, které se v čase mění. Pro rychlý růst české ekonomiky v posledních letech měl klíčový význam **průmysl**. V analyzovaném období 2001–2008 můžeme pozorovat dvě různá období. V letech 2001–2003 HPH vytvořená v průmyslu reálně prakticky stagnovala (v roce 2001 a 2003 dokonce klesala), zatímco v letech 2004–2008 docilovala dvojčíferných temp růstu (viz tabulka 7). Tento vývoj souvisel s probíhající restrukturalizací průmyslu spojenou s vlastnickými změnami a rostoucí úlohou soukromých podniků pod zahraniční kontrolou, které se vyznačují vyšší výkonností a schopností prosazovat se na náročných zahraničních trzích. Pozitivním impulsem byl bezesporu vstup do EU v roce 2004, který kultivoval institucionální prostředí a rozšířil možnosti volného pohybu zboží, služeb, kapitálu a pracovní síly. Další příznivé vlivy zahrnují oživení hospodářské aktivity v západní Evropě (především v Německu, které je hlavním obchodním partnerem), zvýšení ziskovosti nefinančních podniků či růst úvěrů poskytovaných podnikům a domácnostem. Růst HPH průmyslu v ČR vysoce převýšil průměr zemí EU. Tahounem průmyslové výroby byl zpracovatelský průmysl, zejména výroba dopravních prostředků a zařízení, odvětví elektrických a optických přístrojů, výroba a opravy strojů a zařízení a výroba pryžových a plastových výrobků. Silně exportně orientovaný zpracovatelský průmysl se však stal zranitelný v důsledku snížené zahraniční poptávky. To se projevilo v roce 2009 (tři čtvrtletí), kdy téměř celý pokles HPH v národním hospodářství bylo možné připsat na vrub průmyslu, který snížil celkovou HPH téměř o 4 p.b. Propad HPH ve zpracovatelském průmyslu za tři čtvrtletí roku 2009 činil téměř 12 %.

5 V případě, že bychom vzali v úvahu spotřebu fixního kapitálu a vycházeli z reálného čistého národního důchodu, zjistili bychom, že česká ekonomika v roce 2008 stagnovala.

Tabulka 7

Růst hrubé přidané hodnoty podle odvětví v ČR (roční růst v %)

	2001-2003	2004-2008	2001-2008	2004	2005	2006	2007	2008
Zemědělství	1,5	-1,3	-0,3	7,8	11	-15,6	-11,7	5,2
Průmysl	0,5	10,2	6,4	12,8	9,8	13,4	7,3	7,8
Dobývání ner. surovin	-5,1	-1,0	-2,6	14,4	-12,4	0,8	-5	-1,1
Zpracovatelský průmysl	1,3	11,3	7,4	13,2	11,9	14,6	9,2	7,9
Výroba a rozvod elekt.	-3,5	6,2	2,4	9,1	2,9	9,7	-0,4	9,9
Stavebnictví	-1,5	3,2	1,4	5,7	-1,2	7	4,7	0,1
Služby	4,3	3,7	3,9	1,7	5,4	5,7	6,0	1,2
HPH celkem	2,6	5,6	4,5	4,5	6,6	7,6	5,9	3,4

Poznámka: HPH v základních cenách se liší od HDP o daně z produktů a dotace na produkty.
Zdroj: ČSÚ, roční národní účty (říjen 2009).

Na sektorové úrovni nebyly strukturální změny české ekonomiky v posledních letech příliš výrazné (viz tabulka 8). Pokles podílu zemědělství se v letech 2006–2008 zastavil. Podíl průmyslu kolísal a v roce 2008 zůstal prakticky na stejné úrovni jako byl v roce 2001 (31 %). Význam stavebnictví se mírně zvýšil. Podíl služeb vzrostl na téměř 60% v roce 2008. Struktura české ekonomiky se v mezinárodním srovnání vyznačuje vysokým podílem průmyslu a relativně nízkým podílem služeb. V EU-27 dosáhl podíl služeb v roce 2008 v průměru 71,7% se značnými rozdíly mezi zeměmi (od Lucemburska s 84,3% po Rumunsko s 55,8% následované právě Českou republikou). Naopak podíl průmyslu (včetně stavebnictví) vykazuje ČR nejvyšší ze všech zemí EU (37,6% oproti 26,5% v EU-27). Nové členské země ze střední a východní Evropy mají nižší podíl služeb než je průměr EU-27 s výjimkou Lotyšska. K příčinám této strukturální charakteristiky ČR patří dlouhodobá průmyslová tradice země a směřování přímých zahraničních investic. V mezinárodním srovnání hrají určitou úlohu i rozdílné cenové relace zemí. Cenová úroveň služeb v méně vyspělých zemích je zpravidla nižší.

Tabulka 8

Odvětvová struktura HPH v ČR (v %, b.c.)

	Zemědělství	Průmysl	Stavebnictví	Služby
2001	3,9	31,5	6,3	58,3
2002	3,3	30,5	6,2	60,0
2003	3,1	29,5	6,4	61,0
2004	3,3	32,1	6,5	58,1
2005	3,0	31,6	6,3	59,1
2006	2,6	31,9	6,3	59,2
2007	2,5	32,0	6,4	59,1
2008	2,5	31,0	6,6	59,9

Zdroj: ČSÚ, roční národní účty (říjen 2009).

1.4 Zdroje ekonomického růstu

Na straně nabídky dynamika růstu reálného HDP závisí na mnoha faktorech. Na úrovni výrobních faktorů lze identifikovat vliv práce, kapitálu a souhrnné produktivity faktorů. Jejich příspěvek k růstové výkonnosti české ekonomiky v letech 2001–2008 ukazuje rostoucí úlohu práce a souhrnné produktivity faktorů. Růst zaměstnanosti se stal významnějším zdrojem růstu HDP až v letech 2005–2008, kdy průměrný roční růst zaměstnanosti činil 1,7%. V celém období 2001–2008 se zaměstnanost v ČR zvyšovala průměrně ročně o 0,8%. Relativně rychlý růst zaměstnanosti v letech 2005–2008 přispěl nejen k růstu soukromé spotřeby a HDP, ale i k výraznému poklesu nezaměstnanosti. V roce 2009 se však situace na trhu práce v důsledku recese ekonomiky dramaticky mění a zaměstnanost v prvních třech čtvrtletích klesá o více než 1%.

Zásoba fixního kapitálu je v národním účetnictví zachycena primárně jako stav čistého fixního kapitálu (po odečtení spotřeby fixního kapitálu). Na její růst působí kromě investic do fixního kapitálu a spotřeby fixního kapitálu i ostatní vlivy, jako jsou nominální zisky z držby (zejména růst cen fixních aktiv), které v letech 2001–2008 hrály významnou úlohu. Reálný růst zásoby fyzického kapitálu v období 2001–2008 byl poměrně stabilní a činil průměrně ročně 1,8%. Pomalý růst zásoby fixního kapitálu je dán relativně malým objemem čistých investic, které představují přírůstek zásoby čistého fixního kapitálu a značnou velikostí stavu fixního kapitálu, z něhož se tempa růstu počítají.

Tabulka 9

Zdroje růstu reálného HDP v ČR (roční tempa v %)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2001-08
HDP	2,5	1,9	3,6	4,5	6,3	6,8	6,1	2,5	4,3
L	0,5	0,6	-1,3	0,3	1,0	1,9	2,7	1,2	0,8
PP	2,0	1,3	4,9	4,3	5,3	4,8	3,3	1,3	3,5
Kapitál	1,8	1,3	1,8	1,6	1,6	1,7	2,7	1,8	1,7
PK	0,7	0,6	1,8	2,9	4,6	5,0	3,3	0,7	2,6
Podíl L	55,8	57,7	59,2	58,2	57,9	57,5	56,8	57,0	57,6
Podíl K	44,2	42,3	40,8	41,8	42,1	42,5	43,2	43,0	42,4
SPF	1,4	1,0	3,6	3,7	5,0	5,2	3,4	1,1	3,1

Poznámka: Zásoba kapitálu (K) vyjádřena stavem čistého fixního kapitálu ve s.c. roku 2000, zaměstnanost (L) v počtu zaměstnaných osob, produktivita práce (PP) = HDP na zaměstnanou osobu, produktivita kapitálu (PK) = HDP na zásobu čistého fixního kapitálu. Podíl práce převzat z ECFIN (2008 a), tab. 32. Rok 2008 vlastní odhad. Zdroj: ČSÚ, roční a čtvrtletní národní účty, prosinec 2009, vlastní výpočty.

Souhrnná produktivita faktorů⁶ (SPF) představovala v ČR při relativně nízkém růstu práce a kapitálu klíčový zdroj růstu. V období 2001–2008 se zvyšovala vysokým

6 Růstové účetnictví kvantifikuje tři základní zdroje růstu HDP – příspěvek práce, kapitálu a souhrnné produktivity faktorů. SPF představuje růst HDP, který nemůže být vysvětlen růstem práce a kapitálu. Jde o zbytkový faktor (reziduum), daný efektivním využitím práce a kapitálu. Působí na něj mnoho faktorů, např. účinnější řízení a organizace, strukturální změny či technický pokrok.

ročním tempem 3,1 %, což představovalo téměř tříčtvrtinový podíl na růstu reálného HDP (viz tabulka 9). Relativně vysoký příspěvek SPF k růstu HDP byl výsledkem působení řady kvalitativních faktorů. Značný význam měl i růst podílu sektoru podniků pod zahraniční kontrolou, který dosahuje vyšší výkonnosti založené (kromě jiného) na využití rozvinutějších technologií.

2. Poptávka a makroekonomická stabilita

Struktura poptávky české ekonomiky se v letech 2001–2008 vyznačoval relativně nízkým a dlouhodobě klesajícím podílem soukromé spotřeby, který se snížil z téměř 52 % v roce 2001 na 48,9 % v roce 2008. Snížily se rovněž podíly ostatních složek domácí poptávky (veřejné spotřeby a tvorby hrubého fixního kapitálu). Důvodem byl rostoucí význam zahraničního obchodu a výrazná změna jeho salda, které přešlo ze záporných hodnot v letech 2001–2003 do zvyšujících se přebytků v letech 2004–2008.

Tabulka 10

Růst hlavních složek užití HDP v ČR (stálé ceny předchozího roku, v %)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2001–2008 ¹⁾
HDP	2,5	1,9	3,6	4,5	6,3	6,8	6,1	2,5	4,3
Domácí poptávka	3,7	3,8	4,2	3,1	1,7	5,4	5,2	1,2	3,5
Konečná spotřeba	2,6	3,5	6,3	0,9	2,6	3,9	3,7	2,8	3,3
Soukromá spotřeba	2,3	2,2	6	2,9	2,5	5	4,8	3,6	3,7
Veřejná spotřeba	3,6	6,7	7,1	-3,5	2,9	1,2	0,7	1	2,4
THK	6,6	4,6	-1,4	9,1	-0,8	9,6	9,4	-2,7	4,2
THFK	6,6	5,1	0,4	3,9	1,8	6	10,8	-1,5	4,1
Vývoz	11,2	2,1	7,2	20,7	11,6	15,8	15	6	11,1
Dovoz	12,8	5	8	17,9	5	14,3	14,3	4,7	10,1

Poznámka: ¹⁾ Průměrný roční růst v letech 2001–2008.

Zdroj: ČSÚ, roční národní účty (říjen 2009).

Růst hlavních složek poptávky v ČR se v letech 2001–2008 vyznačoval vysokou růstovou dynamikou zahraničního obchodu. Vývozy se průměrně ročně zvyšovaly o 11,1 % a dovozy o 10,1 %. Díky předstihu růstu vývozu před dovozy v posledních pěti letech dochází k přebytkům obchodní bilance. Celkové domácí konečné užití HDP (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu) se zvyšovalo průměrně ročně o 3,5 %, tedy pomaleji než HDP, což oslabilo růst dovozů a přispělo ke zlepšení vnější ekonomické rovnováhy. Tabulka 10 ukazuje dvě rozdílná období. Zatímco v letech 2001–2003 růst domácí poptávky převyšoval růst HDP, v letech 2004–2008 se situace obrátila. Vzhledem k příznivému vývoji směnných relací v prvním období se předstih poptávky před nabídkou neprojevil ve zhoršení obchodní bilance.

Vliv složek domácí poptávky na růst HDP byl značně proměnlivý (viz tabulka 11). **Soukromá spotřeba** (výdaje domácností na konečnou spotřebu) hrála určující úlohu v roce 2003 a 2008. Kladný vliv soukromé, ale i veřejné spotřeby na růst HDP se projevil i v roce 2009 (tři čtvrtletí), kdy tyto složky poptávky zmírňovaly propad HDP

o téměř 2 procentní body. Nutno si však uvědomit, že podpora poptávky cestou růstu veřejných výdajů značně zvýšila vládní deficit a dluh a může být tudíž pouze krátkodobá. Vliv **veřejné spotřeby** kromě let 2002, 2003 a 2009 nebyl příliš významný. Značné výkyvy ve vývoji **investic** se projevily i v jejich vlivu na růst HDP. Investice do fixního kapitálu se staly významným růstovým faktorem v letech 2006 a 2007. Recese ekonomiky se však výrazně podepsala na silném propadu investic do fixního kapitálu, který nastal již v roce 2008 počínaje jeho druhým čtvrtletím. V roce 2009 pokles investiční aktivity dále zesílil. **Změna zásob** se vyznačuje silnými změnami, které ovlivňují hospodářský cyklus. V roce 2008 pokles zásob ve srovnatelných cenách snížil růst HDP o 0,5 p.b. V roce 2009 změna zásob výrazně prohloubila pokles české ekonomiky, protože v prvním, druhém a třetím čtvrtletí 2009 snižovala HDP o 2,9, 4,0 a 3,4 procentního bodu. Převážnou část poklesu HDP v tomto roce je tak možné připsat na účet snižování zásob. To je ostatně jev typický i pro většinu ekonomik v recesi, kdy nedostatečná poptávka a nejistý výhled vedou výrobce i odběratele k čerpání ze zásob a teprve v době trvalejšího oživení je možné očekávat růst zásob, který se stává důležitým růstovým faktorem. Vliv **zahraničního obchodu** na růstovou dynamiku české ekonomiky je významný vzhledem k vysokému podílu vývozu a dovozu zboží a služeb na HDP. Příznivý vývoj zahraničního obchodu v letech 2005–2008 s rostoucím přebytkem obchodní bilance pozitivně ovlivnil růstovou dynamiku. V roce 2005 se zahraniční obchod stal tahounem růstu HDP s příspěvkem 4,6 p.b. V letech 2006–2008 zahraniční obchod přidal k růstu HDP v průměru 1,3 p.b. ročně. V prvních třech čtvrtletích roku 2009 příspěvek čistého vývozu zboží a služeb k růstu HDP byl záporný a snížil růst HDP zhruba o 1 p.b.

Tabulka 11

Příspěvek složek poptávky k růstu HDP v ČR (stálé ceny předchozího roku, v p.b.)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
HDP	2,5	1,9	3,6	4,3	6,4	6,8	6,1	2,5
Konečná spotřeba	1,9	2,5	4,6	0,7	1,9	2,8	2,6	1,9
Soukromá spotřeba	1,2	1,1	3,0	1,4	1,3	2,5	2,3	1,6
Veřejná spotřeba	0,8	1,4	1,6	-0,8	0,6	0,3	0,1	0,2
THK	1,9	1,3	-0,4	2,3	-0,2	2,6	2,5	-0,8
THFK	1,8	1,4	0,1	1,1	0,5	1,5	2,7	-0,4
Změna zásob	0,1	-0,2	-0,6	1,3	-0,6	1,1	-0,2	-0,5
Domácí poptávka	3,9	3,9	4,2	3,0	1,7	5,3	5,1	1,1
Saldo ZO	-1,4	-2,0	-0,6	1,4	4,6	1,5	1,1	1,3

Zdroj: ČSÚ, čtvrtletní národní účty (prosinec 2009).

2.1 Makroekonomická rovnováha

Makroekonomická rovnováha je silně ovlivněna **vztahem mezi domácí nabídkou (HDP) a domácí poptávkou** (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu). K nerovnováze dochází, když země více statků a služeb užívá, než vytváří (domácí poptávka převyšuje domácí nabídku). Tato mezera musí být zaplněna dovozem převyšujícím

vývoz (čistý vývoz je záporný). To byl případ ČR v letech 2001–2003, kdy zahraniční obchod se zbožím a službami byl schodkový v průměru ve výši 2,3 % HDP. Pasivní saldo měla bilance zboží a obchod se službami byl naopak přebytkový. Schodek zbožové bilance se však stále snižoval a od roku 2005 přešel do přebytku (viz tabulka 12). Tato významná změna, která byla výsledkem silného přílivu přímých zahraničních investic a exportní expanze podniků pod zahraniční kontrolou, značně přispěla k růstu HDP a ke zlepšení makroekonomické rovnováhy.

Tabulka 12

Tvorba a užití HDP (b.c., mld. Kč, % HDP)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
HDP	2352,2	2464,4	2577,1	2814,8	2983,9	3222,4	3535,5	3689,0
Domácí poptávka	2411,0	2515,8	2635,9	2812,9	2889,2	3112,0	3359,66	3521,0
Saldo ZO	-58,8	-51,4	-58,8	1,9	94,7	110,3	175,8	168,0
- zboží	-116,7	-71,3	-69,8	-13,4	59,4	65,1	120,6	100,7
- služby	57,9	19,9	11,0	15,3	35,3	45,2	55,2	67,3
v % HDP								
Saldo ZO	-2,5	-2,1	-2,3	0,1	3,2	3,4	5,0	4,6
-zboží	-5,0	-2,9	-2,7	-0,5	2,0	2,0	3,4	2,7
-služby	2,5	0,8	0,4	0,5	1,2	1,4	1,6	1,8

Zdroj: ČSÚ – roční národní účty (říjen 2008).

Mezera mezi domácí nabídkou a poptávkou je sice významným zdrojem makroekonomické nerovnováhy (vnitřní i vnější), ale pro úplnější obraz je důležité tento vztah doplnit o vlivy rozdělování důchodu mezi **národní ekonomikou a světem** a vzít v úvahu mezinárodní toky prvotních a druhotných důchodů, které působí na výši národního disponibilního důchodu a jeho užití na spotřebu a úspory (viz tabulka 13). Vztah národních úspor a investic se projevuje v saldu běžného účtu platební bilance a tedy i v potřebě jeho financování zahraničními úsporami.⁷

V **mezinárodním srovnání** patří míra národních úspor v ČR k relativně vysokým (ve skupině středoevropských zemí v roce 2008 na druhém místě za Slovinskem). V EU-15 je míra úspor dlouhodobě značně stabilní (kolem 20 % HDP) a téměř se rovná míře investic, z čehož vyplývá i vyrovnaný běžný účet platební bilance. Nové členské země EU, které jsou na nižší ekonomické úrovni, nejsou většinou schopny generovat dostatečné úspory a při značné investiční potřebě začínají mít proto vážné problémy s vnitřní i vnější rovnováhou.

⁷ Platí rovnice: $S - I = CAB$, kde S = národní úspory, I = tvorba hrubého kapitálu (investice), CAB = saldo běžných transakcí rezidentů s nerezidenty (current account balance). CAB zahrnuje tři hlavní složky: saldo vývozu a dovozu zboží a služeb ($X - M$), saldo prvotních důchodů (NY) a saldo běžných transferů (NCT) mezi rezidenty a nerezidenty, $CAB = (X - M) + NY + NCT$.

Tabulka 13

Hrubý disponibilní důchod, národní úspory a hrubá tvorba kapitálu v ČR (mld. Kč, b.c.)

	Hrubý disp. důchod (HDD)	Konečná spotřeba (C)	Hrubé národní úspory (S=HDD-C)	Tvorba hrubého kapitálu (I)	Saldo běžných transakcí s nerezid. (S-I)
2001	2287,4	1717,0	570,4	694,0	-123,7
2002	2365,1	1811,8	553,3	704,0	-150,7
2003	2467,8	1935,6	532,2	700,3	-168,1
2004	2658,5	2038,5	620,0	774,4	-154,4
2005	2837,1	2122,9	714,2	766,2	-52,0
2006	3044,2	2248,8	795,4	863,2	-67,8
2007	3268,1	2405,0	863,1	954,6	-91,5
2008	3394,2	2587,2	807,0	933,8	-126,8

Poměrové ukazatele (% HDP)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Míra úspor	24,2	22,4	20,7	22	23,9	24,7	24,4	21,9
Míra investic	29,5	28,6	27,2	27,5	25,7	26,8	27	25,3
Rozdíl míry úspor a investic	-5,3	-6,1	-6,5	-5,5	-1,7	-2,1	-2,6	-3,4

Zdroj: ČSÚ – roční národní účty (říjen 2009).

Hodnocení makroekonomické rovnováhy je možné podrobněji analyzovat podle jednotlivých **institucionálních sektorů**, jejich schopnosti generovat úspory a jejich investiční aktivity (viz tabulka 14). Z tohoto hlediska je význam sektorů různý a v čase se mění.

Podíl úspor sektoru **nefinančních podniků** na celkových hrubých národních úsporách se v letech 2001–2008 mírně snížil, ale v důsledku klesající míry investic se záporná mezera mezi úsporami a investicemi v letech 2005–2008 (s výjimkou roku 2007) snížila a financování investic bylo méně závislé na cizích zdrojích. Tato významná změna pomohla zlepšit celkovou makroekonomickou rovnováhu. Za uvedeným příznivým vývojem byla především rostoucí tvorba hrubého provozního přebytku (zisku), ale i nízké úrokové míry, snížení daňového břemene a pokles cen investičních statků.

Tvorba hrubých úspor ve **vládním sektoru** klesala do roku 2003 a zvýšení v letech 2004–2007 podpořil zejména rychlý růst ekonomiky a s ním souvisejících daňových odvodů. Poměrně značné investiční potřeby vládních institucí vedly k záporné mezeře mezi investicemi a úsporami. Potřeba financování vládního sektoru je však dána nejen zápornou mezerou mezi úsporami a investicemi, ale i čistými kapitálovými transfery, které byly záporné a poměrně velké. Výsledkem byly podstatně vyšší **čisté výpůjčky**, které vyjadřují vládní deficit podle ESA95, na základě kterého se hodnotí plnění maastrichtských kritérií. Po vstupu ČR do EU došlo k výraznému snížení vládního deficitu, který se v letech 2006–2008 dostal pod hranici maastrichtského kritéria 3 % HDP (viz tabulka 15). Výrazné zhoršení vládního deficitu na 6,6 % HDP nastalo v roce 2009.

Tabulka 14

Sektorový vztah úspor a investic v ČR (mld. Kč, b.c.)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Nefinanční podniky								
Úspory	372,5	394,1	365,4	388,4	452,9	452,2	464,7	457,6
Investice	471,9	460,3	446,0	492,8	469,2	527,3	579,0	537,8
S-I	-99,4	-66,1	-80,6	-104,5	-16,4	-75,2	-114,3	-80,3
Míra úspor	28,4	28,3	25,9	24,9	26,7	24,1	22,6	21,4
ČPV	-72,5	-17,1	-53,7	-70,5	7,1	-43,2	-99,0	-37,4
Finanční instituce								
Úspory	36,9	-0,6	23,3	32,4	27,0	62,1	28,3	6,6
Investice	14,8	16,4	16,7	14,6	12,4	16,8	17,2	18,2
S-I	22,1	-17,0	6,7	17,8	14,6	45,3	11,1	-11,6
ČPV	89,5	47,6	52,5	23,9	11,8	43,5	18,7	-11,2
Vládní instituce								
Úspory	63,3	49,2	36,5	113,0	105,3	118,2	167,2	135,2
Investice	84,9	95,7	112,4	132,0	145,5	161,3	162,2	182,3
S-I	-21,6	-46,5	-75,9	-19,0	-40,2	-43,1	5,0	-47,1
Míra úspor	11,3	8,2	5,7	27,6	24,2	25,7	32,0	26,6
ČPV	-135,0	-166,8	-170,0	-80,9	-106,6	-84,5	-20,8	-75,6
Domácnosti								
Úspory	95,6	111,8	104,6	91,8	127,6	161,0	200,4	207,2
Investice	120,8	129,1	122,5	132,1	135,5	153,9	191,1	190,7
S-I	-25,2	-17,2	-17,9	-40,3	-8,0	7,1	9,3	16,5
Míra úspor	7,4	8,3	7,4	6,2	8,2	9,6	10,9	10,4
ČPV	-4,8	22,6	6,4	-17,8	20,2	29,7	32,1	39,0

Poznámka: ČVP = čisté půjčky/výpůjčky. Míra úspor nefinančních podniků = hrubé úspory nefinančních podniků v % jejich hrubé přidané hodnoty. Míra úspor domácností a vládních institucí = hrubé úspory domácností a vládních institucí v % jejich hrubého disponibilního důchodu.

Zdroj: ČSÚ – roční národní účty (říjen 2009).

Tabulka 15

Čisté výpůjčky vládního sektoru (v % HDP)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Česká republika	-5,7	-6,8	-6,6	-3	-3,6	-2,6	-0,7	-2,1

Zdroj: ČSÚ – roční národní účty (říjen 2009).

Hrubé úspory **domácností** nestačily v letech 2001–2005 pokrýt investice a jejich mezeru byla záporná. Domácnosti tak ztratily schopnost financovat ostatní sektory a naopak se staly závislé na cizích zdrojích. Nárůst míry úspor v roce 2006 a 2007 vedl ke změně této mezery v kladnou. V roce 2008 v důsledku stagnace investic a mírného nárůstu úspor byly úspory větší než investice. Nicméně schopnost domácností financovat ostatní sektory zůstává nízká.

Dvojitý pohled na makroekonomickou rovnováhu, který vychází ze vztahu domácí nabídky a poptávky a ze vztahu mezi úsporami a investicemi, má svůj odraz v **běžném účtu platební bilance**, který je nejsouhrnnějším vyjádřením vnější ekonomické rovnováhy. Vývoj běžného účtu ČR prošel v poslední době výraznou změnou struktury, na níž se významně podílely přímé zahraniční investice. Schodky obchodní bilance přešly do přebytků a postupně začaly narůstat schodky bilance výnosů. Schodek běžného účtu vyjádřený v % HDP, který se v letech 2001–2004 pohyboval v průměru kolem 5,6 %, se v období 2005–2008 výrazně snížil na 2,5 % (viz tabulka 16). ČR vykazuje nejnižší deficit z nových členských zemí EU a je tak v době světové finanční krize méně zranitelná.

Tabulka 16

Bilance běžného účtu ČR a jeho složek (v % HDP)

	Běžný účet	Obchodní bilance	Bilance služeb	Bilance výnosů	Běžné převody
2001	-5,4	-5,0	2,5	-3,6	0,8
2002	-5,6	-2,9	0,9	-4,8	1,2
2003	-6,3	-2,7	0,5	-4,7	0,6
2004	-5,2	-0,5	0,6	-5,6	0,2
2005	-1,3	2,0	1,2	-4,8	0,2
2006	-2,4	2,0	1,4	-5,2	-0,6
2007	-3,2	3,4	1,4	-7,2	-0,8
2008	-3,1	2,8	2,2	-7,8	-0,3

Zdroj: ČNB (říjen 2009), vlastní výpočty.

Dvojciferné schodky vykazovaly za rok 2008 pobaltské státy spolu s Rumunskem a Bulharskem. Schodek přesahující 20 % HDP zaznamenalo Bulharsko. Vysoké schodky běžného účtu představují rizikový faktor hospodářského vývoje, protože při současné finanční krizi se obtížně financují a jejich snížení vyžaduje restriktivní makroekonomickou politiku, především v oblasti veřejných financí, která snižuje domácí poptávku a HDP. To se potvrdilo v současné recesi, při níž země s největšími schodky běžného účtu zaznamenaly největší propady HDP.

3. Reálná a nominální konvergence

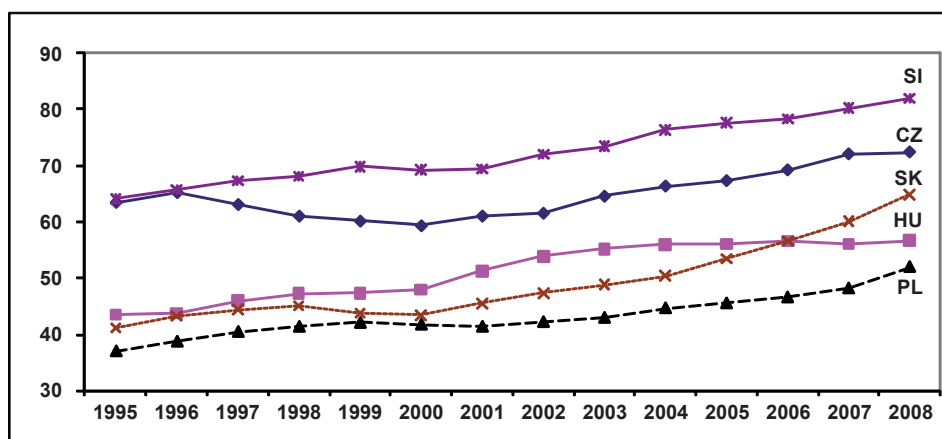
3.1 Zužování mezery v ekonomické úrovni

Vzhledem k rozdílům ve výchozí ekonomické úrovni, ve vybavenosti klíčovými růstovými faktory i v uplatňované hospodářské politice probíhá reálná konvergence nových členských zemí EU nestejným tempem. Význam jednotlivých faktorů dohánění ekonomické úrovně vyspělých zemí se mění rovněž s postupujícím zužováním existující mezery. Po překonání ztráty, způsobené recesí ve druhé polovině 90. let, začala Česká republika znovu dohánět ekonomickou úroveň vyspělých zemí a v relaci k zemím EU-15 se její HDP na obyvatele v PPS zvýšil z 59 % v roce 2000 na 72 % v roce

2008. V rámci středoevropských nových členských zemí EU tak zaujala druhé místo za Slovinskem, s nímž byla na počátku transformace na stejné úrovni (viz graf 2).

Graf 2

HDP na obyvatele v PPS 1995-2008 (EU-15 = 100)

Zdroj: Eurostat – National accounts (31. 12. 2009), vlastní výpočty.

Zužování mezery v ekonomické úrovni nabylo na rychlosti **po vstupu do EU**, kdy si integrační proces vynutil kultivaci institucí a ztratil nově členské země pro zahraniční kapitál. V ČR se průměrná roční tempa růstu HDP na obyvatele do roku 2008 zvýšila proti období před vstupem téměř o 3 procentní body. Existující mezera v ekonomické úrovni k zemím EU-27 se zúžila mezi roky 2000 a 2008 o 12 procentních bodů, z toho o 7 bodů mezi roky 2003 a 2008. Pro rok 2009 předpovídá Eurostat pokles ekonomické úrovně v relaci k EU-27 pro všechny postkomunistické nové členské země s výjimkou Polska (viz tabulka 17).

Nejrychleji konvergovaly pobaltské země, Slovensko a Rumunsko. Mezera těchto zemí v ekonomické úrovni se v relaci k průměru EU-27 zúžila mezi roky 2000 a 2008 o více než 20 procentních bodů. Kromě Slovenska jde o země s velmi nízkou výchozí ekonomickou úrovní. V roce 2008 se v důsledku poměrně hlubokých poklesů temp ekonomického růstu proces konvergence zpomalil. Na Slovensku se projevilo zpomalení konvergence, resp. divergence až v roce 2009. V Estonsku dochází k divergenci již od roku 2008.

Tabulka 17

Vývoj HDP na obyvatele v PPS v zemích EU-10, 2000-2009 (EU-27=100)

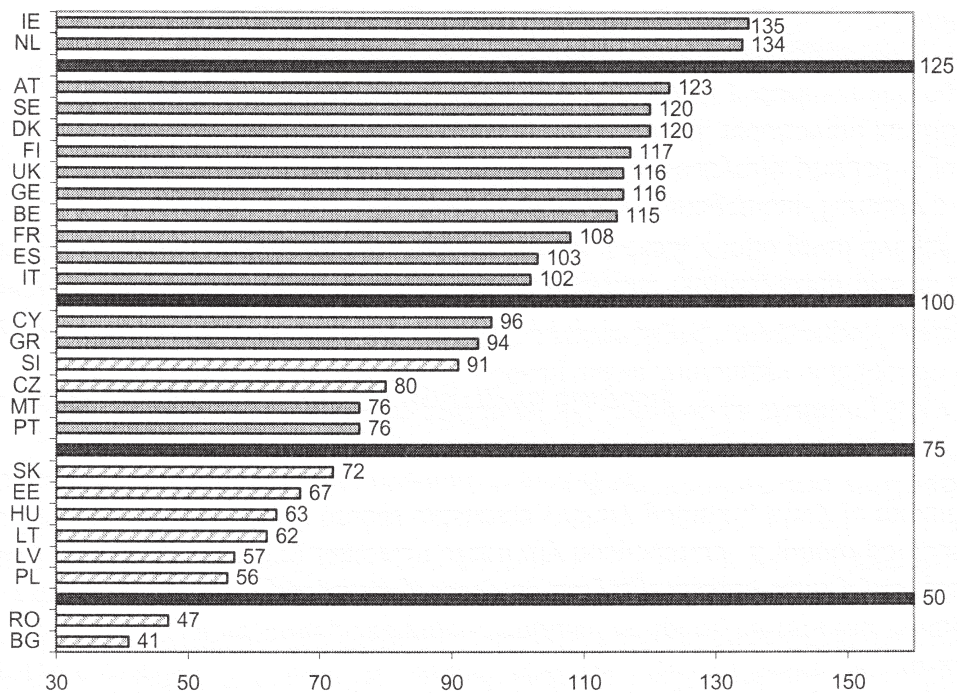
	2000	2003	2008	2009 ¹⁾	Změna		
					2000-2003	2003-2008	2000-2008
Česká republika	68,5	73,4	80,4	77,4	4,9	7,0	11,9
Maďarsko	55,3	62,8	64,4	61,4	7,5	1,6	9,1
Polsko	48,2	48,9	56,4	58,2	0,7	7,5	8,2
Slovensko	50,1	55,4	72,2 ²⁾	69,3	5,3	16,8	22,1
Slovinsko	79,8	83,4	90,9	86,1	3,6	7,5	11,1
Estonsko	45,0	54,5	67,4	59,3	9,5	12,9	22,4
Litva	39,3	49,1	61,9	52,0	9,8	12,8	22,6
Lotyšsko	36,7	43,3	57,3	48,1	6,6	14,0	20,6
Bulharsko	27,7	32,5	41,3	39,8	4,8	8,8	13,6
Rumunsko	26,1	31,3	47,0 ³⁾	45,1	5,2	15,7	20,9

¹⁾ Předpověď; ²⁾ odhad; ³⁾ předpověď.

Zdroj: Eurostat – Structural indicators (20. 1. 2010).

Graf 3

HDP na obyvatele v PPS, rok 2008 (EU-27 = 100)

Poznámka: Lucembursko = 271. Řecko předběžný údaj, Rakousko a Rumunsko předpověď, Slovensko odhad.

Zdroj: Eurostat – Structural Indicators (31. 12. 2009).

Česká ekonomika se podle výše HDP na obyvatele v PPS zařadila v roce 2008 na 17. místo v EU-27. Patří tak spolu se Slovinskem do skupiny ekonomik středně vyspělých, zatímco většina nových členských zemí se nachází ve skupině s nízkým středním důchodem. Poslední dvě nově přijaté země Bulharsko a Rumunsko se zařazují do skupiny s nízkým důchodem (viz graf 3).⁸

3.2 Faktory konvergence

Mezera v ekonomické úrovni dohánějících ekonomik vůči vyspělým zemím EU je dána především nižší produktivitou práce. Rozdíly existují rovněž v míře využití práce-schopného obyvatelstva, a to jak v míře ekonomické aktivity, tak i v míře nezaměstnanosti. Nezanedbatelný vliv na ekonomickou úroveň má i demografický faktor (podíl ekonomicky závislých osob na celkovém počtu obyvatelstva).

Náskok v ekonomické úrovni České republiky před ostatními středoevropskými zeměmi je ve značné míře dán vyšším využitím práce-schopného obyvatelstva a dosud ještě příznivějším demografickým složením. Podle ekonomické úrovně, měřené HDP na obyvatele, se ČR zařazuje na druhé místo za Slovinskem, avšak podle HDP na pracovníka i na odpracovanou hodinu se nachází až na místě třetím. **Produktivita práce** je pouze průměrná, od druhé poloviny současné dekády je předstihována nejen Slovinskem, ale i Slovenskem, přičemž rozdíl začíná být již výrazný (do roku 2003 byla předstihována i Maďarskem). V produktivitě na odpracovanou hodinu zaostává česká ekonomika za slovenskou o 12 procentních bodů a v relaci k EU-15 dosahuje pouze 54 %, zatímco Slovensko 66 % (viz tabulka 18).

Tabulka 18

HDP na pracovníka a na odpracovanou hodinu v PPS v zemích EU-10 v roce 2008 (EU-15 = 100)

	HDP na pracovníka	HDP na odpracovanou hodinu
Česká republika	65,5	53,9
Maďarsko	64,7	52,5
Polsko	56,4	44,0
Slovensko	72,2 ¹⁾	65,8 ¹⁾
Slovinsko	76,8	63,4 ¹⁾
Estonsko	58,1	48,2
Litva	56,4	47,2
Lotyšsko	47,9	40,2 ¹⁾
Bulharsko	33,8	..
Rumunsko	44,5 ²⁾	..

¹⁾ Odhad; ²⁾ předpověď.

Zdroj: Eurostat – Structural Indicators (20. 12. 2009).

- 8 Vzhledem k nedostatečné přesnosti objemových indexů založených na paritách kupní síly řadí OECD země podle výše HDP na obyvatele do 6 skupin: 1) vysoký důchod (high-income) při 125 % a více v relaci k průměru; 2) vyšší střední důchod (high-middle income) při 100–124 %; 3) středně vysoký důchod (middle income) při 75–99 %; 4) nízký střední důchod (low-middle income) při 50–74 %; 5) nízký důchod (low income) při 25–49 %; 6) velmi nízký důchod (very low income) při méně než 25 %. Ekonomiky s velmi nízkým důchodem se mezi zeměmi EU nevyskytují. V Evropě k nim patří Albánie, Bosna a Hercegovina, Moldávie a Ukrajina.

Při propadu výroby v období recese dochází ke zhoršenému využívání pracovních zdrojů, přičemž růst produktivity práce nejprve zpomaluje a v roce 2009 se v zemích EU-5 s výjimkou Polska očekává pokles produktivity, který je větší než v zemích eurozóny a EU-27 (viz tabulka 19).

Tabulka 19
Tempa růstu HDP na pracovníka v zemích EU-5

	2002–2006 roční průměr	2006	2007	2008	2009 ¹⁾
Česká republika	4,1	4,9	3,3	2,7	-3,9
Maďarsko	3,9	3,0	1,1	1,9	-3,6
Polsko	3,6	2,9	2,3	1,2	1,9
Slovensko	5,0	6,1	8,1	3,4	-3,9
Slovinsko	3,7	4,2	3,7	0,6	-4,9
Eurozóna	1,2	1,7	1,1	0,1	-1,8
EU-27	2,0	2,2	1,6	0,4	-2,0

¹⁾ Předpověď ECFIN.
Zdroj: ECFIN 2009b, tab. 26.

Míra zaměstnanosti v relaci k zemím EU ve všech zemích EU-5 od roku 2005 plynule stoupala (mezi roky 2000 až 2005 došlo k poklesu o více než 2 procentní body v Polsku a o 0,2 procentního bodu v České republice). Země s dlouhodobě nižší mírou zaměstnanosti, tj. Polsko a Slovensko (s výjimkou posledních let i Maďarsko) úroveň zaměstnanosti zemí eurozóny úspěšně doháněly. V roce 2008 docházelo ještě v zemích EU-5 s výjimkou Maďarska k poměrně výraznému vzestupu míry zaměstnanosti. Změna začíná až od roku 2009. Česká republika má vyšší míru zaměstnanosti než země eurozóny i EU-27. Je zde výrazně vyšší úroveň zaměstnanosti než v Maďarsku, Polsku nebo na Slovensku. Tento faktor významně přispívá k vyšší ekonomické úrovni (viz tabulka 20).

Tabulka 20
Vývoj míry zaměstnanosti¹⁾ v zemích EU-5, v eurozóně a v EU-27

	2000	2005	2006	2007	2008
Česká republika	65,0	64,8	65,3	66,1	66,6
Maďarsko	56,3	56,9	57,3	57,3	56,7
Polsko	55,0	52,8	54,5	57,0	59,2
Slovensko	56,8	57,7	59,4	60,7	62,3
Slovinsko	62,8	66,0	66,6	67,8	68,6
Eurozóna ²⁾	61,4	63,7	64,7	65,6	66,1
EU-27	62,2	63,6	64,5	65,4	65,9

¹⁾ Počet zaměstnaných ve věku 15–64 let k celkovému počtu obyvatelstva téže věkové skupiny; ²⁾ eurozóna z roku 2008, tj. 16 států.
Zdroj: Eurostat, Structural Indicators (3. 11. 2009).

V období recese, kdy jsou výkyvy v dohánějících ekonomikách větší než ve vyspělých zemích EU, se příznivá konvergenční tendence ve vývoji zaměstnanosti obrací. Podle předpovědi ECFIN bude v letech 2009–2010 docházet k poklesu zaměstnanosti ve všech zemích EU-5, přičemž v některých z nich (Maďarsko, Slovinsko) bude pokles výraznější než ve vyspělých zemích eurozóny.

Míra nezaměstnanosti má určité zpoždění za poklesem HDP. Její očekávaný vzestup v krizových letech 2009 i 2010 je velmi tíživý. V Polsku, které muselo i v dobách konjunktury vzdorovat poměrně vysoké nezaměstnanosti (řešené částečně i vývozem pracovních sil), se v krizovém období míra nezaměstnanosti opět zvedá ke 12 %, i když vývoj HDP je zde mnohem příznivější než v ostatních nových členských zemích. Nejvyšší nezaměstnanost ze zemí EU-5 má Slovensko, kde se v roce 2010 očekává její vzestup až ke 13 % (viz tabulka 21). Slovenská nezaměstnanost je v rámci EU nejvyšší po Španělsku a Lotyšsku, kde se koncem roku 2009 pohybovala kolem 20 %.

Tabulka 21

Míra nezaměstnanosti v zemích EU-5 a v EU-27, 2007–2010¹⁾

	2007	2008	2009 ²⁾	2010 ²⁾
Česká republika	5,3	4,4	6,9	7,9
Maďarsko	7,4	7,8	10,5	11,8
Polsko	9,6	7,1	8,4	9,9
Slovensko	11,1	9,5	12,3	12,8
Slovinsko	4,9	4,4	6,7	8,3
EU-27	7,1	7,0	9,1	10,3

¹⁾ Definice Eurostat; ²⁾ předpověď ECFIN.

Zdroj: ECFIN, 2009b, s. 199.

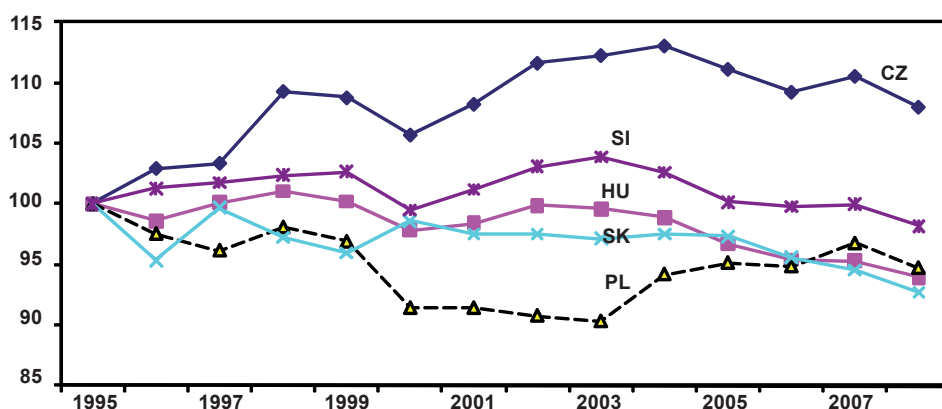
Demografický faktor hraje rovněž významnou roli v celkové ekonomické úrovni. Podíl obyvatelstva v produktivním věku k celkovému počtu obyvatelstva je v České republice i na Slovensku relativně vysoký díky silným populačním ročníkům z poloviny 70. let. Celková demografická míra závislosti (podíl osob mimo produktivní věk na celkovém počtu obyvatelstva) v ČR v roce 2008 činila 40,4 % a byla o 4 p.b. nižší než průměr EU-27. Míra ekonomické závislosti, měřená k obyvatelstvu v produktivním věku, je v ČR nižší než v EU o 8 p.b. Tato skutečnost významně pomáhá zvyšovat ekonomickou úroveň v současném období. Nízký podíl dětí a mladistvých však povede ke zmenšení podílu ekonomicky aktivních osob v horizontu příštích desetiletí a bude tak snižovat ekonomickou úroveň v poměru k zemím s příznivějším věkovým složením. Částečným řešením potřeby zvýšení počtu pracovních zdrojů v České republice může být prodloužení věku odchodu do důchodu, který je v mezinárodním srovnání poměrně časný.

K faktorům konvergence lze rovněž přiřadit **vliv směnných relací**. Rychlost dohánění se obvykle posuzuje podle temp růstu ukazatele HDP, který je měřen ve stálých domácích cenách. Avšak do rychlosti postupu reálné konvergence, vyjadřované v běžných paritách kupní síly, se promítá též vliv podmínek obchodování se světem, tj. zvýšení nebo snížení směnných relací. Zlepšení poměru cen vývozu

k cenám dovozu zrychluje růst reálného hrubého domácího důchodu a tím i ekonomickou úroveň země v mezinárodním srovnání, u zhoršení je tomu naopak. Dlouhodobá tendence změn směnných relací vyjadřuje kvalitativní změny v domácí ekonomice. Vliv směnných relací je silný zejména v malých otevřených ekonomikách. Vývoj směnných relací v zemích EU-5 byl odlišný (viz graf 4).

Graf 4

Vývoj směnných relací zboží a služeb v zemích EU-5 1996–2008 (1995 = 100)

Zdroj: ECFIN (2009b), tab 20.

V České republice se směnné relace vyvíjely dlouhodobě příznivě a výrazně zrychlovaly růst RHDD ve srovnání s růstem HDP. Rok 2008, kdy došlo k prudkému zvýšení cen dovážených surovin, tuto tendenci sice dočasně narušil, avšak v roce 2009 došlo opět k opačnému pohybu. V ostatních zemích EU-5 kromě Polska roste RHDD dlouhodobě pomaleji než HDP. Nápadné je velké opožďování růstu RHDD za růstem HDP na Slovensku (viz tabulka 22).

Tabulka 22

Tempa růstu HDP a RHDD na obyvatele v zemích EU-5 a v EU-27, 2001–2008 (roční průměry v %)

	2001–2007			2001–2008		
	HDP	RHDD	Rozdíl	HDP	RHDD	Rozdíl
Česká republika	4,4	4,9	0,5	4,1	4,3	0,2
Maďarsko	4,0	3,9	-0,1	3,6	3,4	-0,2
Polsko	4,1	4,4	0,3	4,2	4,3	0,1
Slovensko	6,2	5,7	-0,5	6,2	5,5	-0,7
Slovinsko	4,2	4,3	0,1	4,0	3,9	-0,1
EU-27	1,8	1,8	0,0	1,6	1,6	0,0

Zdroj: Eurostat – National Accounts (31. 12. 2009); ECFIN (2009a, tab. 1, 26 a 27); ČSÚ – HDP, Národní účty; RHDD kromě ČR vlastní výpočty.

3.3 Vazby reálné a nominální konvergence

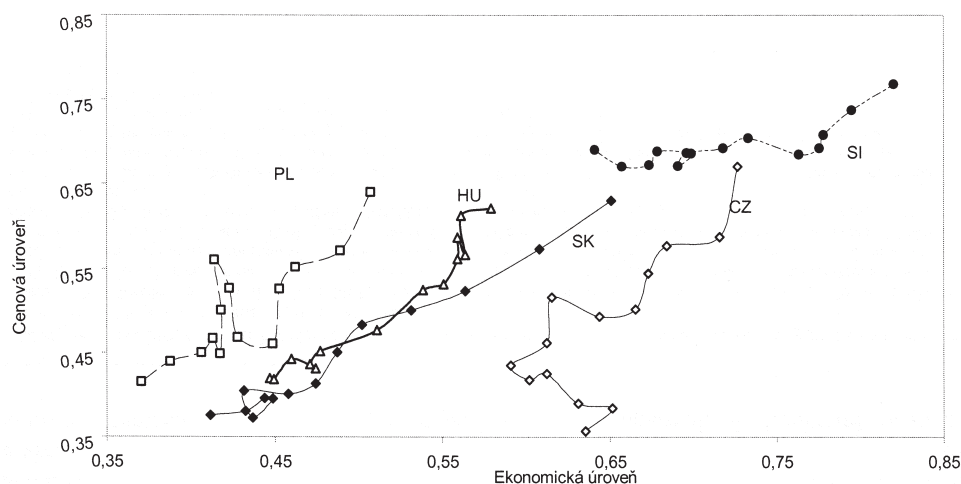
Souběžně s reálnou konvergencí dochází v dohánějících ekonomikách ke konvergenci cenové a mzdové. Cenová konvergence se v zemích, které mají vlastní měnu, prosazuje dvěma způsoby, a to jednak vyšší inflací, jednak zpevňováním měnového kurzu. Ve středoevropských nových členských zemích eurozóny, které již přijaly společnou měnu euro (Slovinsko, Slovensko), zbývá pro cenovou konvergenci pouze inflační kanál. V období hospodářské krize vlastní měna umožňuje podporu konkurenceschopnosti oslabováním kurzu, vystavuje však malé otevřené ekonomiky riziku spekulativních náporů na měnový kurz, neodpovídajících reálné situaci v makroekonomické stabilitě. Cenová konvergence se měří ukazatelem srovnatelné (relativní) cenové úrovně (Comparative Price Level, CPL).

V české ekonomice cenová konvergence k vyspělým zemím na počátku transformace výrazně zaostávala za konvergencí ekonomické úrovně. Tím se Česká republika odlišovala od ostatních středoevropských nových členských zemí. V dlouhodobé tendenci od poloviny 90. let se cenová úroveň České republiky zvyšovala v relaci k vyspělým zemím výrazně rychleji než ekonomická úroveň. K mimořádně rychlému skoku došlo vlivem zpevnění kurzu CZK a vyšší inflace v roce 2008. V tomto roce dosahoval HDP na obyvatele ČR 72 % a CPL (za celkový HDP) již 67 % úrovně zemí EU-15. V relaci k celé EU-27 činila ekonomická úroveň 80 % a cenová hladina HDP dosahovala 70 %.

V ostatních zemích EU-5 byl průběh přibližování cenové úrovně k EU-15 odlišný. V Polsku relace ekonomické a cenové úrovně silně kolísala a od roku 2000 se CPL nacházela výše, než by odpovídalo ekonomické úrovni. Cenová úroveň Slovenska a Maďarska se pohybovala od poloviny 90. let blízko regresní přímky, vyjadřující vztah CPL a HDP na obyvatele. V posledních třech letech se však cenová úroveň Maďarska nachází již nad relací v ekonomické úrovni. Ve Slovinsku byla ve výchozím období relace v cenové úrovni zhruba shodná s relací v ekonomické úrovni, avšak v dalším vývoji již spíše CPL stagnovala, zatímco konvergence ekonomické úrovně pokračovala (viz graf 5).

Graf 5

Cenová a ekonomická úroveň v zemích EU-5 v relaci k EU-15, 1995–2008 (CPL a HDP p.c. v PPS)

Zdroj: Eurostat – National accounts, Structural indicators (31. 12. 2009), vlastní výpočet.

Cenová úroveň jednotlivých složek HDP se odlišuje od průměrné cenové úrovně celkového HDP různým směrem. **Cenová úroveň konečné spotřeby domácností** je v ČR o něco blíže k průměrné úrovni zemí EU-15 než CPL celkového HDP. K mimořádnému skoku až o 10 procentních bodů došlo v roce 2008 při souběhu vysoké inflace (zvýšení DPH) a prudkého posilování CZK, které probíhalo až do srpna. Jestliže ještě počátkem dekády byla cenová úroveň konečné spotřeby domácností pod polovinou cenové hladiny zemí EU-15, v roce 2008 dosáhla již 70 %.

Cenová úroveň veřejné spotřeby je v nových členských zemích v relaci k zemím EU-15 všeobecně nižší než cenová úroveň HDP. Jde do velké míry o neobchodovatelné zboží a služby, zahrnované do HDP podle výše nákladů, v nichž rozhodující roli hrají nízké mzdy v dohánějících ekonomikách.

Nížší relativní ceny veřejné spotřeby v zemích EU-5 jsou v cenové hladině celkového HDP kompenzovány především vyššími cenami investičních statků. Jde zejména o stroje a zařízení, které pocházejí z velké části z dovozu. **Cenová úroveň hrubé tvorby fixního kapitálu** zaznamenala také nejrychlejší vzestup. Např. cenová úroveň strojů a zařízení v ČR se mezi roky 1999 a 2008 zvýšila o více než 33 p.b. a v roce 2008 již přesáhla úroveň v EU-15 o 5 %. Rovněž na Slovensku a v Polsku byla cenová úroveň strojů a zařízení zhruba o 6 % vyšší než v EU-15. K mírnějšímu růstu došlo v Maďarsku. Pouze ve Slovinsku CPL strojů a zařízení ve zkoumaném období téměř stagnovala. Cenová úroveň staveb rovněž výrazně vzrostla, a to v ČR o 22, na Slovensku o 28 a v Polsku o 37 p.b. (přitom jde převážně o neobchodovatelné statky). Nehledě na uváděný vzestup se relativní cenová úroveň českých staveb nachází stále pod relativní cenovou úrovní celkového HDP a je druhá nejnižší v zemích EU-5 po Maďarsku.

3.4 Transmisní mechanismy cenové konvergence

Cenová konvergence v ČR probíhala až do konce 90. let oběma cestami. **Inflační diferenciál** byl v transformačním období sice významný, avšak působil daleko slaběji než v ostatních středoevropských zemích. Ve srovnání s Maďarskem a Polskem byla tempa růstu spotřebitelských cen jen poloviční.⁹ Dlouhodobě nízkou míru inflace, udržovanou díky relativně přísné měnové politice a stabilizovanému mzdovému vývoji, provázela nízká inflační očekávání. Až v roce 2008 byl v důsledku administrativních opatření (zejména změn DPH) zaznamenán dočasně podstatně vyšší růst spotřebitelských cen než v eurozóně (viz tabulka 23).

9 V letech 1993–2000 dosáhla průměrná roční míra inflace spotřebitelských cen v ČR 9,1 %, v Maďarsku 18,1 % a v Polsku 19,5 %.

Tabulka 23

Vývoj míry inflace (HICP) v zemích EU-5 a v eurozóně

	1997-2007		2001-2007		2008	
	Roční průměr	Diferenciál k eurozóně	Roční průměr	Diferenciál k eurozóně	Roční průměr	Diferenciál k eurozóně
Česká republika	3,5	1,6	2,1	-0,1	6,3	3,0
Maďarsko	8,4	6,5	5,9	3,7	6,0	2,7
Polsko	5,5	3,6	2,5	0,3	4,2	0,9
Slovensko	6,4	4,5	5,1	2,9	3,9	0,6
Slovinsko	5,9	4,0	4,9	2,7	5,5	2,2
Eurozóna	1,9	0,0	2,2	0,0	3,3	0,0

Zdroj: Eurostat – Structural indicators (31. 12. 2009).

Diferenciál deflátoru HDP byl na rozdíl od vývoje spotřebitelských cen v roce 2008 záporný, neboť relativně rychlejší růst cen domácích výdajů byl překryt poklesem směnných relací. Při vzestupu míry inflace na 6,3 % (HICP) činil deflátor HDP jen 1,6 %, zatímco v eurozóně dosáhl 2,3 %. **Dopady ekonomické recese** v průběhu roku 2009 vedly k výraznému zpomalení růstu spotřebitelských cen a k poklesu cen dovážených surovin. Směnné relace se začaly opět zlepšovat a zvyšují tak růst deflátoru HDP ve srovnání s cenami domácího užití. Spotřebitelské ceny za 1. až 3. čtvrtletí se zvýšily jen o 0,6 % a stejný údaj se podle predikce MF ČR očekává i za celý rok. Deflátor HDP by měl přitom vzrůst o 3,1 %. Změny srovnatelné cenové úrovně se opět prosazují převážně pod vlivem kurzového vývoje.

Měnový kurz se od počátku dekády vyznačoval zpevněním CZK vůči euru i dolaru. Nástup ekonomické krize v roce 2008 v USA i v Evropě způsobil výrazné zakolísání kurzu, přičemž v ročním průměru za rok 2008 převážilo poměrně silné zpevnění vůči euru na 24,94 CZK a vůči dolaru na 17,03 CZK.¹⁰ Počátkem roku 2009 pokračovalo oslabování nominálního kurzu, které vrcholilo v únoru kurzem až kolem 29,5 CZK/EUR. Zpětný pohyb při velkém kolísání ustanovil kurz v ročním průměru 2009 ve výši 26,4 CZK/EUR a 19,2 CZK/USD (viz ČNB, kurzy devizového trhu, 25. 1. 2010). Oslabení kurzu proti roku 2008 v obou relacích – k euru i k dolaru vedlo při současně nízké inflaci ke snížení cenové úrovně k oběma regionům. CPL celkového HDP v ČR k zemím EU-27 se snížila ze 70 % v roce 2008 na 68 % v roce 2009 (odhad Eurostatu z ledna 2010). Jde jen o mírný pohyb zpět, neboť v roce 2007 dosahovala CPL ve stejné relaci pouze 62 %.

Základem konkurenční schopnosti dohánějících ekonomik je jejich **nižší mzdová úroveň** ve srovnání s ekonomikami vyspělými. Nejmenší rozdíl ve mzdách nových členských zemí vůči vyspělým zemím EU v je ve Slovinsku, kde jsou mzdy o celou polovinu vyšší než v ČR (1391 EUR v kurzovém přepočtu a 1743 v PPS ve srovnání s 944 EUR a 1353 PPS v roce 2008). V relaci k Rakousku dosahovaly české mzdy v roce 2008 jen 33 % v EUR a 51 % v PPS (viz Gligorov, Pöschl, Richter et al. 2009,

¹⁰ Kurz nejprve v prvních 7 měsících roku prudce zpevnil až k hodnotám 23,53 CZK/EUR a 14,92 CZK/USD v červenci, a poté začal výrazně oslabovat na hodnoty 26,93 CZK/EUR a 19,35 CZK/USD k 31. 12. 2008.

s. 151–154). Úroveň mezd v ostatních stře­doevropských zemích se navzájem podstatně neliší. Výrazně nižší jsou však mzdy v později přistoupivších zemích – Bulharsku a Rumunsku.¹¹ Slovenské mzdy byly až do roku 2008 značně nižší než v ostatních stře­doevropských zemích, avšak po přijetí eura, vůči němuž měny ostatních stře­doevropských zemí v průběhu krize oslabovaly, se od roku 2009 v kurzovém přepočtu výrazně zvýšily. Vyšší mzdová konkurenční schopnost Slovenska ve srovnání s Českou republikou tak ve značné míře vyprchala.

Nákladová konkurenční schopnost, vyjádřená v jednotkových pracovních nákladech (JPN) měřených jako průměrné pracovní náklady v EUR na jednotku HDP v reálném vyjádření (tj. v PPS), je ve stře­doevropských nových členských zemích stále podstatně vyšší než v průměru za země EU. ČR má agregátní JPN výrazně nižší než Slovinsko (62 % ve srovnání s 81 % v relaci k EU-27), avšak vyšší než ostatní země EU-5. Podstatná odlišnost JPN směrem dolů se prokazuje v Bulharsku. V Rumunsku je vliv nižších pracovních nákladů na osobu překryt relativně nízkou produktivitou práce, takže jeho JPN jsou vyšší než na Slovensku nebo v Polsku (vlastní propočty na základě Eurostat, Structural Indicators a Gligorov, Pöschl, Richter et al. 2009, s. IX). Vyšší nákladová konkurenční schopnost nejpozději přistoupivších nových členských zemí se v rámci EU projevuje ve snahách zahraničního kapitálu o přesun některých jednoduchých výrob do těchto teritorií. V roce 2009 se relace v JPN poněkud mění v neprospěch těch členských zemí, které přijaly euro (Slovinsko a Slovensko), resp. které mají svou měnu na euro vázanou (Bulharsko měnovým výborem), neboť ostatní země využívají k podpoře konkurenceschopnosti svého vývozu oslabení měnového kurzu.

3.5 Vliv recese na přijetí eura

V souvislosti s recesí se diskutuje jak její vliv na oddálení přijetí eura v nových členských zemích, tak i vliv přijetí eura v zemích, které vstoupily do eurozóny v posledních letech, na hloubku jejich současné recese. **Oddálení přijetí eura** se stalo nezvratnou skutečností v souvislosti s deficity veřejných rozpočtů, které v období recese vysoce překračují maastrichtské kritérium, předpokládající schodek nejvýše 3 % HDP.¹²

Deficity veřejných rozpočtů narůstají jak pod vlivem nižších daňových a jiných příjmů, tak i zvýšených mandatorních výdajů v období recese. V ČR deficit za rok 2009 dosáhl 6,6 % HDP a představoval tak výrazný růstový stimul, svým rozsahem významnější než explicitní prorůstová opatření, přijímaná většinou evropských zemí. Tento výsledek se v situaci recese nevymyká z evropského rámce, vyžaduje však mnohem rozhodnější řešení a reformy v následujících letech. Rozhodující pro další vývoj bude výše deficitů při obnovení ekonomického růstu, který však bude relativně pomalý ve srovnání s obdobím před krizí. Snížení deficitu ke 3 % až 4 % v roce 2011 a pod 3 % v roce 2012, jak by vyžadovalo úsilí o přijetí eura, bude mimořádně obtížné. Neobejde se bez razantních opatření, vedoucích k fiskální konsolidaci. Česká

11 V Bulharsku dosahovaly v roce 2008 jen 9 % mezd rakouských v EUR a 22 % v PPS.

12 Tuto normu vysoce překračují nejen nové členské země, ale i „staré“ země eurozóny. Např. ve Spojeném království, v Irsku i v Řecku roční deficit v roce 2009 přesáhne 12 % HDP.

republika bude muset v následujících 10 letech čelit dopadům stárnutí obyvatelstva po odchodu silných válečných a poválečných ročníků do důchodu. Tato změna věkové struktury razantně sníží podíl pracujících na celkovém počtu obyvatelstva a enormně zvýší nároky na penzijní důchody.

V míře zadlužení, měřené poměrem veřejného dluhu k HDP, patří Česká republika v rámci OECD dosud k zemím s nejpříznivějšími výsledky, což je dáno výchozí situací na počátku transformace i dalším dlouhodobým vývojem. Veřejný dluh, který v roce 2008 činil 30 % HDP, se v roce 2009 podle odhadu Ministerstva financí ČR (z ledna 2010) zvýší na 35,2 % HDP. Z evropských zemí OECD mají nižší zadlužení pouze Lucembursko a Estonsko, z ostatních zemí OECD pak Austrálie a Nový Zéland. Problémem však je prudký růst deficitů i míry zadlužení v současnosti i jejich očekávaný vývoj v nejbližších letech. V delší perspektivě bude nezbytné snižovat míru veřejného dluhu cestou rozpočtových přebytků. Cesty k tomu vedoucí – zvýšení míry zdanění nebo snížení sociálních výdajů – budou hlavním názorovým střetem při tvorbě budoucí hospodářské strategie.

Vliv přijetí eura na hospodářskou recesi nepatří k hlavním faktorům, které vyvolávají její rozsah a hloubku. V ekonomikách nových členských zemí je hloubka recese ovlivněna především mírou jejich závislosti na vnějších trzích. Polská ekonomika s velkým vnitřním trhem a poměrně nízkou mírou otevřenosti byla postižena méně než ekonomika slovenská, převážně závislá na zahraničních trzích. Vývoz zboží a služeb představuje v Polsku jen 40 % HDP, na Slovensku 83 %, v České republice 77 % (údaje za rok 2008). Hlubší propad slovenské než polské ekonomiky je tedy především důsledkem tohoto faktoru a nikoliv toho, že Slovensko je již na rozdíl od Polska členem eurozóny. (Za rok 2009 se na Slovensku odhaduje snížení HDP o 5,8 %, zatímco v Polsku přetrvává růst o 1,2 %.) Ve srovnání s Českou republikou, která zatím euro nepřijala, se sice v roce 2009 očekává na Slovensku o 1 procentní bod hlubší pokles HDP, avšak pro rok 2010 je již naopak předpokládán o více než 1 procentní bod vyšší růst (1,9 % ve srovnání s 0,8 % v ČR).¹³

Vyskytují se názory, že ti, co spěchali do eurozóny, přestáli krizi hůře než ti, co si podrželi vlastní měnu.¹⁴ Je nutno vzít v úvahu, že kurzy měn středoevropských nových členských zemí, které dosud nepřijaly euro, v průběhu let 2008 a 2009 mimořádně silně kolísaly. Docházelo ke změnám v důvěře ke středoevropským měnám, které na počátku krize až do července 2008 prudce a neúměrně posilovaly, avšak od srpna začaly naopak výrazně oslabovat. Na rozdíl od Slovinska a Slovenska, které již přijaly euro, tak Česká republika, Polsko i Maďarsko mohly od druhé poloviny roku 2008 využívat znehodnocujícího se měnového kurzu k podpoře konkurenční schopnosti svého exportu. Slovensko přijímalo euro v období mimořádně silné slovenské koruny, v důsledku čehož se v průběhu roku 2009 výrazně zvýšily jeho exportní ceny v relaci

13 Viz předpovědi ECFIN z podzimu 2009, totéž v Eurostat – Structural Indicators z 20. 1. 2010. ČNB předpokládá pro ČR vyšší růst – v roce 2010 by měl činit 1,4 % a v roce 2011 až 2,2 %. MF ČR v nejnovějších předpovědích předpokládá v roce 2010 růst HDP o 1,3 %.

14 Tyto názory byly koncem roku 2009 hojně diskutovány v denním tisku. (Viz např. „Koruna ochránila Česko před dopady krize“, Lidové noviny, 3. 11. 2009, s. 1 nebo rozhovor Lenky Zlámalové s Erikem Berglöfem „Jen žádné datum pro přijetí eura“, Lidové noviny, 7. 11. 2009, s. 16.)

k těm zemím regionu, jejichž měny oslabovaly.¹⁵ Na hloubku krizového výkyvu tento fakt mohl částečně působit. Bylo to však způsobeno spíše příliš silným kurzem SKK při vstupu do eurozóny než samotným přijetím eura.

Hlavním dilematem se stává **poměření dočasné výhody** pružného měnového kurzu, jehož lze využít pro překlenutí exportních omezení **s nejistotou**, kterou představuje dlouhodobé riziko spekulativních náporů na měnový kurz v malých otevřených ekonomikách. Centrální banky těchto zemí totiž ovlivňují měnový kurz jen ve velmi omezeném rozsahu. Jeho prudké nežádoucí výkyvy, dané spekulativními a mimoekonomickými podněty, nemohou zásadně ovlivnit. Svazy vývozců a výrobců si stěžují na volatilitu a obtížnou předvídatelnost kurzu v posledním půldruhém roce a velké nadšení z oddálení přijetí eura neprojevují. Přijetí eura je tedy nutno systematicky připravovat a vážít vhodný termín při stálém poměřování výhod a nevýhod.

4. Závěr

Vývoj české ekonomiky v letech 2001–2008 se vyznačoval vysokou růstovou dynamikou a relativní makroekonomickou stabilitou. Období 2005–2007 patří zatím k ekonomicky nejprůběžnějším v historii České republiky. Hospodářský růst dosahoval průměrně ročně 6,4 % a proti předchozím letům se nejen silně zrychlil, ale stal se i zdravějším z hlediska faktorů strany nabídky i poptávky. Vývoj v roce 2008 a 2009 přinesl postupně stále větší zhoršování podmínek hospodářského vývoje. Mezičtvrtletní údaje zaznamenávají praktickou stagnaci reálného HDP v prvních třech čtvrtletích roku 2008 a pokles o 0,7 % v posledním čtvrtletí roku, což spolu s poklesem HDP o 4,4 % na začátku roku 2009 ukazuje, že se česká ekonomika dostala do recese. Kvantifikace rychle se měnících podmínek je obtížná a předpovědi z počátku roku 2010 naznačují pokles HDP v roce 2009 pohybující se kolem 4 %.

Hrubý národní důchod (HND), který zohledňuje přesuny prvotních důchodů mezi národní ekonomikou a světem, se vyvíjel méně příznivě než HDP, protože ztráta prvotních důchodů narůstala a v posledních letech dosahovala téměř 6 % HDP. **Reálný hrubý domácí důchod** (RHDD), který je ovlivněn směnnými relacemi, rostl v letech 2005, 2006 a 2008 pomaleji než HDP. V roce 2008 dosáhla ztráta ze změn směnných relací 1,3 % HDP a RHDD vzrostl pouze o 1,2 % proti 2,5 % růstu HDP.

Klíčovým zdrojem ekonomické dynamiky v období 2001–2008 se stala **souhrnná produktivita faktorů** (práce a kapitálu), která přispěla téměř ze tří čtvrtin k růstu reálného HDP.

Na straně poptávky měl silný vliv na růst HDP vývoj domácí konečné poptávky. Záporný vliv zahraničního obchodu na růstovou dynamiku v letech 2001–2003 se změnil na výrazně pozitivní vliv v období 2004–2008, kdy obchodní bilance přešla do rostoucího přebytku. Mimořádně vysoký příspěvek obchodu k růstu HDP byl zaznamenán v roce 2005.

Makroekonomická rovnováha posuzovaná na základě vztahu mezi domácí nabídkou (HDP) a domácí poptávkou a na základě vztahu mezi úsporami a investicemi

¹⁵ Slovenská koruna zpevnila vůči euru ve 2. čtvrtletí 2008 – těsně před stanovením konverzního kurzu – o celou desetinu. Konverzní kurz byl stanoven na 30,126 SKK/EUR.

vykazovala v letech 2001–2008 zlepšující tendenci. To se projevilo ve vývoji schodku běžného účtu, který se v letech 2001–2004 pohyboval v průměru kolem 5,6 % HDP a v období 2005–2008 se výrazně snížil na 2,5 % HDP. Schodky obchodní bilance přešly do přebytků a postupně začaly narůstat schodky bilance výnosů. ČR vykazuje nejnižší deficit běžného účtu z nových členských zemí EU a je tak v době světové finanční krize méně zranitelná.

Přibližování ekonomické úrovně střeoevropských nových členských zemí k vyspělým zemím EU probíhalo v současné dekádě velmi úspěšně. Nejrychleji se mezera zužovala na Slovensku, a dále též v České republice a ve Slovinsku. V důsledku recese se však konvergenční proces v roce 2008 nejprve zpomalil a poté v roce 2009 došlo ke zpětnému pohybu ve všech malých otevřených ekonomikách. Jedinou výjimku z nových členských zemí představuje Polsko s relativně velkým vnitřním trhem, kde i v roce 2009 docházelo k mírnému růstu HDP a zlepšení mezinárodní pozice.

Zdrojem vyšší ekonomické úrovně České republiky ve srovnání s ostatními střeoevropskými zeměmi je vysoká míra ekonomické aktivity a zaměstnanosti, jakož i vysoký podíl obyvatelstva v produktivním věku. Naopak produktivita práce, měřená HDP na pracovníka v PPS, byla dlouhodobě vyšší ve Slovinsku a až do roku 2003 i v Maďarsku, od roku 2006 je výrazně vyšší na Slovensku. Ke zvyšování ekonomické úrovně v období 2001–2007 značně přispívalo zlepšování směnných relací v obchodování se zahraničím, v němž se odrážejí posuny kvalitativních parametrů vyváženého zboží a služeb. V roce 2008 se však v důsledku prudkého zvýšení cen dovážených surovin, zejména ropy, tato tendence výrazně narušila a až v roce 2009 došlo k jejímu částečnému obnovení.

Relativně nízká výchozí cenová úroveň české ekonomiky se v období 2001–2007 zvyšovala díky zhodnocování CZK, zatímco míra inflace byla mírně pod průměrem eurozóny. **Srovnatelná cenová úroveň** celkového HDP je stále nižší než v zemích EU-15, avšak rozdíl se snížil jen na třetinu, zatímco ještě v roce 2007 činil více než 40 procentních bodů. V roce 2008 se k apreciaci kurzu CZK připojil i inflační kanál, neboť pod vlivem vládních opatření (zejména zvýšení DPH) došlo k enormnímu zvýšení míry inflace (kladný inflační diferenciál k zemím eurozóny v tomto roce dosáhl 3 p.b.). **Pokles cenové konkurenční schopnosti**, spojený se zvyšováním jednotkových pracovních i celkových nákladů, bude nutno vyrovnávat kvalitativními faktory.

Kurzové výkyvy jsou v posledních letech hluboké a zvyšují nejistoty v podnikatelské sféře. V krizové situaci lze pružný měnový kurz využít ke zvýšení konkurenceschopnosti, což dohánějící české ekonomice může dočasně prospět.

Do nového světla se dostala i **otázka přijetí eura**. Oddálení jeho přijetí se stalo nezvratnou skutečností v souvislosti s deficitem veřejných rozpočtů, které v období recese vysoce překračují tříprocentní maastrichtské kritérium. Hlavním dilematem se stává poměření dočasné výhody pružného měnového kurzu, jehož lze využít pro překlenutí exportních omezení s nejistotou, kterou představuje dlouhodobé riziko spekulativních náporů na měnový kurz.

Literatura

- AUER, J.; MÜLLER, W. 1993. Bilaterale Wirtschaftsvergleiche mit Polen, Ungarn, ČSFR, Jugoslawien, Rumänien und Sowjetunion. *Statistische Nachrichten*. 1993, Vol. 48, No. 8.
- BERGLÖF, E. 2009. Jen žádné datum pro přijetí eura. *Lidové noviny*. 2009, ročník XXII, 7. 11. 2009, s. 16.
- CENTRUM VÝZKUMU KONKURENČNÍ SCHOPNOSTI ČESKÉ EKONOMIKY. 2009. *Ročenka konkurenceschopnosti české ekonomiky 2007–2008*. Praha : Linde, 2009.
- ČNB. Zprávy o inflaci. Praha : Česká národní banka, různá vydání.
- ČNB. Zprávy o finanční stabilitě. Praha : Česká národní banka, různá vydání.
- ČNB. 2009. Statistika platební bilance. Praha : Česká národní banka, 2009.
- ČSÚ. 2000. Evropský systém účtů – ESA 1995. Praha : Český statistický úřad, 2000.
- ČSÚ. 2009a. Roční národní účty ČR. Praha : Český statistický úřad, 2009.
- ČSÚ. 2009b. Čtvrtletní národní účty ČR. Praha : Český statistický úřad, 2009.
- DĚDEK, O. 2008. Krize Evropského měnového systému v letech 1992–1993 jako argument pro společnou měnu. Konference Evropské fórum podnikání. *Scientia et Societas*, 2008, Vol. IV, No. 3, s. 11–34.
- ECFIN. 2006. Portugal's boom and bust: lessons for euro newcomers. Brussels: European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs, 2006.
- ECFIN. 2009. Statistical Annex of European Economy. Autumn 2009. Brussels: European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs, 2009a.
- ECFIN. 2009. Economic Forecast Autumn 2009. Brussels: European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs, 2009b.
- EUROSTAT. 2009a. Prices (database). Luxembourg : Eurostat, 2009.
- EUROSTAT. 2009b. National Accounts (database). Luxembourg : Eurostat, 2009.
- EUROSTAT. 2009c. Structural Indicators (database). Luxembourg : Eurostat, 2009.
- EUROSTAT. 2009d. Population and social conditions (database). Luxembourg : Eurostat, 2008.
- FRAIT, J.; KOMÁREK, L. 2001. Na cestě do Evropské unie: nominální a reálná konvergence v tranzitivních ekonomikách, *Finance a úvěr*, 2001, Vol. LI, No. 6, s. 314–330.
- FSÚ. 1985. *Historická statistická ročenka ČSSR*. Praha : FSÚ, 1985.
- GLIGOROV, V.; PÖSCHL, J.; RICHTER, S. a kol. 2009. Where Have All the Shooting Stars Gone? Vienna, The Vienna Institute for International Economic Studies, *WIIW Current Analyses and Forecast*, 2009, no. 4.
- HÁJEK, M. 2008. Ekonomický růst v ČR a nových členských zemích Evropské unie v období 1995–2006. *Politická ekonomie*, 2008, Vol. 56, No. 4, s. 435–448.
- HRONOVÁ, S.; HINDLS, R. 2000. *Národní účetnictví – koncept a analýzy*. Praha : C. H. Beck, 2000.
- HELÍSEK, M. 2008. Riziko měnové krize z hlediska účasti v kursovém mechanismu ERM II. *Politická ekonomie*, 2008, Vol. 56, No. 3, s. 380–403.
- IŠA, J.; OKÁLI, I. 2008. Európska menová únia, optimálna menová oblasť a možné dôsledky vstupu Slovenska do eurozóny. *Politická ekonomie*, 2008, Vol. 56, No. 3, s. 318–344.
- JANÁČKOVÁ, S. 1999. Příprava české ekonomiky na vstup do Evropské unie a cenová konvergence. *Politická ekonomie*, 1999, Vol. 47, No. 4.
- KADERÁBKOVÁ, A. a kol. 2008. *Růst, stabilita a konkurenceschopnost IV (Česká republika v globalizované a znalostní ekonomice)*. Praha : Linde, 2008.
- MANDEL, M.; TOMŠÍK, V. 2006. Přímé zahraniční investice a vnější rovnováha v tranzitivní ekonomice: aplikace teorie životního cyklu. *Politická ekonomie*, 2006, Vol. 56, No. 6, s. 723–741.
- MINISTERSTVO FINANČÍ ČR. 2007. *Aktualizovaná strategie přistoupení České republiky k eurozóně*. Praha : Ministerstvo financí ČR, 2007.

- MINISTERSTVO FINANCÍ ČR. 2010. *Makroekonomická predikce České republiky*. Praha : Ministerstvo financí ČR, leden 2010.
- MMF. *World Economic Outlook*. Washington : International Monetary Fund, různá vydání.
- MMF. 2009. *Global Financial Stability Report*. Washington : International Monetary Fund, 2009.
- OECD. *Main Economic Indicators*. Paris : OECD, různá vydání.
- OECD. *OECD Economic Outlook*. Paris : OECD, různá vydání.
- OECD, EUROSTAT. 2007. *Purchasing Power Parities and Real Expenditures, 2005 Benchmark Year*. Paris : OECD, Eurostat 2007.
- OECD. 2009. *OECD Employment Outlook*. Paris : OECD 2009a.
- OECD. 2009. *The Czech Republic – Economic Surveys*. Paris : OECD 2009b.
- PODKAMINER, L.; PÖSCHL, J. et al. 2008. The Big Boom is Over, but Growth Remain Strong and Inflation Calms Down. Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies. *WIIW Current Analyses and Forecasts*, 2008, No. 2.
- SEDLÁČEK, T. 2008. Odkdy euro v zemích Koruny české? Konference Evropské fórum podnikání. *Scientia et Societas*, 2008, Vol. IV, No. 3, s. 52–58.
- SINGER, M. 2005. Srovnání temp ekonomického růstu. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, *Sborník textů Měříme správně HDP?* 2005, No. 39, s. 29–53.
- SPĚVÁČEK, V. 2006. Makroekonomická rovnováha české ekonomiky v letech 1995 až 2005. *Politická ekonomie*, 2006, Vol. 54, No. 6, s. 742–761.
- SPĚVÁČEK, V. 2007. Česká ekonomika ve světle alternativních ukazatelů ekonomické výkonnosti a blahobytu. *Ekonomický časopis*, 2007, No.7, s. 676–696.
- SPĚVÁČEK, V.; VINTROVÁ, R.; ZAMRAILOVÁ, E.; HÁJEK, M.; ŽĎÁREK, V. 2008. Česká ekonomika po vstupu do EU. *Politická ekonomie*, 2008, Vol. 56, No. 3, s. 291–317.
- UN. 1999. *International Comparison of GDP in Europe 1996*. Ženeva : UN, 1999.
- VINTROVÁ, R.; ŽĎÁREK, V. 2007. Links between Real and Nominal Convergence in the New EU Member States: Implications for the Adoption of Euro. *Ekonomický časopis/Economic Journal*, 2007, Vol. 55, No. 5, s. 439–458.
- VINTROVÁ, R. 2008. Česká a slovenská ekonomika 15 let po rozdělení. *Politická ekonomie*, 2008, Vol. 56, No. 4, s. 449–465.
- VINTROVÁ, R. 2009. Lessons from the Czech and Slovak Economies Split. *Prague Economic Papers*, 2009, Vol. 18, No. 1, s. 3–25.
- WIIW. 2009. *Handbook of Statistics 2009*. Vienna : WIIW, The Vienna Institute for International Economic Studies, 2009.
- WORLD BANK. 2007. *International Comparison Program (Preliminary Results)*. Washington : WB, December 2007.

GROWTH, STABILITY AND CONVERGENCE OF THE CZECH ECONOMY IN THE YEARS 2001–2008

Vojtěch Spěváček, Růžena Vintrová, Centre for Economic Studies, University of Economics and Management, Nárožní 2600/9a, CZ – 158 00, Prague 5 (vojtech.spevacek@vsem.cz; ruzena.vintrova@vsem.cz)

Abstract

Economic growth of the Czech Republic strongly accelerated in the years 2005-2007. Substantial decline of economic activity took place at the end of 2008 and in the year 2009. On the supply side the main contributing factors were labour and total factor productivity. On the demand side the growth was pulled by domestic demand and the contribution of foreign trade became positive in the years 2004-2008. Macroeconomic stability improved substantially in the field of foreign trade. The process of real convergence accelerated in the years 2001–2007 and was based on the growth of labour productivity. In 2008 the GDP per capita in purchasing power standards reached 80 % of the EU-27 average. The comparative price level grew quickly from the low starting level, but was far below the relative economic level compared with EU-15. In 2008 a great jump in CPL took place (from 59 % in 2007 to 67 % in 2008 in relation to EU-15).

Keywords

economic growth, gross domestic product, real gross domestic income, total factor productivity, domestic demand, foreign trade and trade balance, national savings, gross capital formation, general government budget, inflation, current account balance, convergence nominal and real.

JEL Classification

O11, E22, E24, J30, P24